

Драгољуб М.
ВУЈОВИЋ

ХАЈДУЦИ ЈЕВЂОВИЋИ ИЗ ДУБРАВЕ

UDK: 94 (497.11)„18”

929 : Јевђовић Н.

929 : Јевђовић Б.

АПСТРАКТ: Почетком друге половине XIX века у западној Србији раширила се хајдучија – политичка, а још више разбојничка. Поред осталих, хајдуковали су браћа Јевђовићи из Дубраве, села у данашњој општини Ивањица – Никола и Благоје. Са својом дружином починили су бројна разбојништва и убиства. У јесен 1871. године Благоја је убила потера у селу Брекову, срез ариљски, а његов брат – хајдучки харамбаша Никола, крајем фебруара 1872, у селу Тисовица (Турска) предао се потери која је дошла из Ивањице. Окружни суд у Ужицу Николу и још три хајдука осудио је на смртну казну, њихове саучеснике на вишегодишњу робију, а јатаке на телесне казне. Суд је утврдио да је Никола, за скоро седам година одметништва од власти, са својом дружином починио 90 злодела. Осуђени хајдуци стрељани су на Сарића осоју у Ужицу, где су и сахрањени. Касније је ово гробље названо „Хајдучко” а то име носи и данас.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: хајдук, убиство, разбојништво, јатак, потера, суђење, смрт

У књизи „Прилике, Дубрава и Радаљево”¹ обрађена је и хајдучија. У XIX веку, у општини приличкој било је пет оглашених хајдука – из Дубраве **Периша Довијанић и браћа Никола и Благоје Јевђовићи**, а из Радаљево **браћа Илија и Сретен Араповићи**. У овом тексту приказана је животна судбина браће Јевђовића.

Подаци о овим хајдуцима унети су у књигу, додуше непотпуни, јер архивска грађа није у целости сређена ни у Историјском архиву у Ужицу, ни у Архиву Србије. У питању је фонд Начелства округа ужичког чија је надлежност обухватала срез моравички са седиштем у Ивањици, срез ариљски са седиштем у Ариљу и друге², затим фонд Окружног суда у Ужицу. За хајдуке поменуте у књизи наведени су лични подаци (име и презиме), али не и подаци који су уобичајени у полицијским и судским поступцима. У међувремену, након објављивања књиге, накнадно су пронађени нови подаци, али само за Николу Јевђовића.

1 Драгољуб М. Вујовић, *Прилике, Дубрава и Радаљево*, Чачак, 2002, стр. 158-167.

2 Од 1852. године Окружије ужичко чинило је пет срезова: ариљски (Ариље), златиборски (Ужице), моравички (Ивањица), рачански (Рогачица) и црногорски (Пожега).

Лични подаци о Јевђовићима из Дубраве

У књизи Драгутина – Драгана М. Радивојевића из Ивањице „Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака”³, у Дубрави су 16. јула 1863. уписани ови подаци:

Радоица Јевђовић, земљоделац (28 година), жена Круна (25), син Милован (2), брат Никола (21), брат Благоје (17) и сестра Тодора (12). Када се за Николу одузме уписана 21. година живота у време пописа, приближно се утврђује да је рођен 1842, а брат му Благоје 1846.

Пописана је и породица **Павла Јевђовића** (46): жена Сава (40), синови: Радисав (18), Јевђеније (16), Константин (10), Ђурђе (7), кћери Миља (19) и Даница (1) и пасторка Митра (15).

Ту је и породица **Сима Јевђовића** (28): жена Гвозденија (25), син Новица (7), кћи Аница (1), браћа: Андрија (23) и Милосав (18), мати Ружица (50), снаха Вида (20) и синовац Божо (3).

У време пописа становника 1863. године није било других породица Јевђовића у општини приличкој, која је обухватала Прилике, Дубраву и Радаљево од 1839. до 1957. године, када је укинута и припојена општини Ивањица.

При истраживању хајдуковања Николе и Благоја Јевђовића из Ђурића (заселак Дубраве), треба имати у виду да је њихов отац Јован дуже време био члан (помоћник) Примирителног суда општине приличке, а у саставу депутације Среза моравичког учествовао је на заседању Петровске народне скупштине у Крагујевцу 29. јуна 1848. године. У књизи „Прилике, Дубрава и Радаљево”⁴ као угледан грађанин, помиње се више пута. На споменику ратницима изгинулим од 1912. до 1919. у Приликама уписан је и Јован Јевђовић (мајка Милосава, супруга Јелка, син Ратко), као и да је погинуо у Првом светском рату. Потомак је ранијег кмета Јована.

Иначе, треба правити разлику између породица Јована Јевђовића и његових потомака и Маринка Богићевића, који је из Присоја (заселак Прилика) дошао у Ђуриће (заселак Дубраве), на мираз у Јевђовиће, и касније узео презиме Јевђовић. Од њега су потомци Станисава, Матије, Милоша и других који, као комшије, живе у Дубрави и другим местима широм Србије. Они нису у крвном сродству са прецима Јована Јевђовића, односно хајдука Николе и Благоја. Ови подаци су наведени да се не би изводили погрешни закључци о сродству ове две, ипак, различите фамилије.

Данас у фамилији Јевђовић преовладава мишљење да је отац Николе и Благоја био Јован⁵, али, приликом пописа 1863. године, он није био жив. Такође,

3 Драгутин-Драган М. Радивојевић, *Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака*, Чачак - Ивањица, 1993, стр. 193.

4 Драгољуб М. Вујовић, *н. д.*, стр. 51, 122, 124, 130, 161 и 188.

5 У књизи Радојка Николића *Камена књига предака*, Београд, 1979, на стр. 178. имена Николе и Благоја уписана су на споменику њиховог оца Јована, на гробљу у Грабовици – Дубрава. Јован је умро 1853. године.

нису пописане ни њихова мајка, ни сестра Пауна, удата у Бреково, срез ариљски, за Ивана Ђукића, где су је повремено посећивала браћа Никола и Благоје. Пауна и Иван имали су Јовицу и Јанка.

Милан Р. Милошевић који живи у Београду, а родом из Шареника, забележио је:

„Пауна, сестра Николе и Благоја Јевђовића, била је удата на Ђукића брдо у Брекову (граничи се до Шареника) за чувеног домаћина Ивана Ђукића, од оца Сретена и мајке Анђе⁶. Браћа су код сестре чувала злато после пљачки и разбојништава. Сестра им је златнике крила у клупчадма и чувала га на тавану куће где је држала пепео и гвоздене виле. Вероватно је пепео бацала у очи, а и вилама одозго бола евентуалног непожељног госта. Вуну (предену) намотавала је око златника и тако их је чувала.

Пошто су Караклајићи из Кермеца, тј. испод Градине у Шаренику, звани Ђетовци, за то сазнали, успели су да јој украду златнике тако што су бирали клупчад која су била тешка. Не зна се колико су однели.

Рушећи стару дрвену зграду, пре неколико година, Блажо Ђукић са оцем Николом, између брвана, на споју, пронашао је фотографију Николе Јевђовића, доста оштећену, неколико сребрних новчића и другог кованог новца” (сл. 1).

Благоје Јевђовић, који се касније одметнуо у хајдуке, дошао је у дружину брата Николе. О околностима под којима је у потери погинуо Благоје, млађи Николин брат, дознаје се из извештаја начелника округа ужичког Станоја Симића од 28. октобра 1871, упућеног министру унутрашњих дела у Београду. Извештај је занимљив и детаљан:⁷

„Браћа Јевђовићи почетком децембра 1871. дошли су у Бреково и скривали се у пећини Расовача у Шолајића кршу. Потера је опколила пећину, а резултат је: Никола је из револвера ранио у главу Миливоја Петаковића из Дубраве, при изласку из пећине из пушке је ранио и Станисава Поповића са три олова изнад левог колена и побегао у непознатом правцу, а Благоје је испред пећине убијен, потеря му је одсекла главу као доказ – да се од државе наплати расписана уцена. Код њега није нађен новац. Не зна се где је сахрањен.”

Потера је 23. децембра 1871. дознала да се Никола Јевђовић налази у Турској, где је прешао преко Увца, јер је веровао да га тамо неће тражити.

Феликс Каниц (1829-1904)⁸, аустријски археолог и путописац, у првој књизи „Србија, земља и становништво”, поред осталог, написао је:

„Првог октобра 1888. у 9 часова ујутро јавио је ревносни капетан (из Ивањице – прим. Д. В.) да је све спремно за полазак на Јавор и да ће нас он сам водити. Ја сам још 1860. желео да продужим своје студијско путовање према

6 Приликом пописа становништва у Кнежевини Србији 1863. године, у селу Брекову, срез ариљски, уписани су: Сретен Глигоријевић (58), жена Анђа (50), син Иван (25), син Илија (19) и син Раденко. Касније су ово презиме променили у Ђукић, како се презивају и данас.

7 Архив Србије, Окружије ужичко, М.Ф. 111 бр. 126/1871.

8 Мала енциклопедија „Просвета”, Београд, 1969, стр. 775.

Сјеници. Међутим, због несигурности која је владала у граничној области (према Турској – прим. Д. В.) ужички начелник није хтео то да дозволи. Наиме, упркос сталним потерама, тамо су се учврстиле банде дрских разбојника. Ипак је 1872. после оштре борбе ухваћен вођа Никола Јевђовић коме „метак не може ништа” и који лично на души има четрдесет људи. Заједно с њим у руке власти пали су, исто тако бруталан пајташ, Зарија Марковић и не мање озлоглашени разбојници, Јован Дудуловић и Новица Милојевић. Откако је Аустроугарска, уместо Турака, преузела стражу у лимској области, побољшана је и сигурност у ужичком округу.”⁹

Иначе, Каниц је са пратњом из Ивањице путовао на коњу новоизграђеним колским путем Ивањица-Опаљеник-Равна Гора-Кушићи-Јавор (царинарница)-Василијин врх, који је изграђен пре Јаворског рата 1876. године.

Злочини

Никола Јевђовић и његова хајдучка дружина починили су бројне злочине – убиства, разбојништва, отимачине. Нису пронађене оптужнице и пресуда из којих би се сагледала сва његова недела, а суђено му је за чак 90, која је извршио сам или са својом дружином. У фељтону београдског листа „Јединство”, који се овде објављује у целости, новинар се у разговору са хајдуком није бавио описивањем извршених кривичних дела.

Овде се указује само на нека од њих, позната и драстична.

Хајдуци су, пре него што их усмрте, своје жртве мучили: усијаним веригама прљили су им тела, лица грдили ножевима. Како су то чинили, уочава се из епитафа на споменику Мијаилу Солдатовићу, председнику општине Лиса у Драгачеву из 1866. године: „Млади овај председник, да би позиву и заклетви својој одговорио, држао се закона по ком је зле и рђаве по заслуги њивој казнио, па зато код рђави падне у ненеvist. Поводом ближњи свој издан буде разбојницима са којима и они у погибели његовој учествоваше и у горке га муке турише: Очи вадише, лице грдише и у тешкој муки испусти душу – закоје некаим бог суди.”¹⁰

Ово није једини злочин у Драгачеву.

Наиме, у мају 1867. године, Јевђовићева дружина напала је кућу Тома Јојића у Миросаљцима, где су хајдуци наишли на оружани отпор. У пушкарању домаћин је погинуо, а рањена су и два његова момка. Тада је рана допадноу и хајдук Петар Ђ. Ђоковић из Брекова. Бежећи преко Радаљева, хајдуци су вукли за собом Ђоковића. Међутим, за њима је кренула потера. Када су схватили да ће их сустићи, Јевђовић и дружина су оставили Ђоковића, који је убијен 9. маја.

9 | Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво*, Београд, 1985, стр. 557 - 558.

10 | Радојко Николић *Камена књига предака* (о натписима са надгробних споменика западне Србије), Београд, 1979, стр. 166.

Јевђовић је тада са дружином стигао у Бреково, где су опљачкали свештеника и двојицу домаћина. Није утврђено који је брековачки свештеник опљачкан – била су их двојица Поповића: Јован и Ђоко.

Поред већ поменутог Петра Ђ. Ђоковића, који је имао надимак Шуле, из Брекова се у Јевђовићевој дружини налазио још један хајдук – Радован П. Ковачевић, а из суседне Бјелуше Радивоје П. Симеуновић.

На суђењу у Ужицу хајдук Ковачевић осуђен је на дугогодишњу робију. За подмиривање трошкова судског поступка продато му је имање, које је купио његов рођак Вучко Л. Ковачевић, а потом показао племенитост – без накнаде имање је уступио хајдуковој породици. Касније, 1905. године, догодило се нешто што је запањило мештане: хајдукови синови Петроније, Милутин и Никола тешко су ранили купца и дародавца Ковачевића, па је он преминуо. Њихов поступак тешко је разумети и објаснити.¹¹

Иначе, хајдуци Никола и Благоје Јевђовић често су боравили у Брекову, где је њихова сестра Пауна (Дубрава, 1833 – Бреково, 1911) била удата за Ивана Ђукића (1833-1902). Била је то добростојећа породица, која је јатаковала Јевђовићима, а у близини њиховог дома, у Шолајића кршу, налази се пећина Расовача, код које је у јесен 1871. године Благоје смртно рањен, док је Никола, мада такође рањен, успео да умакне потери.

У хроници села Горобиља код Пожеге налазе се подаци о разбојништву над удовицом Обренијом Винчић, почињеном 7. јуна 1867. Шта се догодило, сведочио је сам хајдук Никола Јевђовић:

„Ја, Ристо и Васо Мановић, дошли смо код Обрада Ђудића из Краварице који је са Обреном Хибовићем из Краварице који има укућанина једнога и име носи Миладин. Овај Обрен доведе нас Вуку Н. комшији Обренијином, који онда имађаше нову кућу и леп воћњак и са киме је се Обрен договорио те код њега смо преданили па одавде отишли ја, Ристо, Васо и Обрен к Обренији јер ова имађаше доста пара па требајући и њима пара навели су нас те смо дошли на кућу Обренијину, те од ове узели смо 400 дуката ћес[арских] који бејаху у клупчету у једној котарици на тавану. Од ових новаца било је сребра 10 дуката, а ресто све у злату. Код Обрена остало је 100 дуката ћес[арских] с тим да од истих нешто и Вуку даде, а 300 дуката ћес[арских] однели су њих тројица.”¹²

Свиреп злочин Јевђовић и његови хајдуци починили су 16. маја 1868. у касним поподневним сатима у Белој Реци на Златибору. Наиме, у двориште Милоја Дуњића на Градцу дошли су Никола Јевђовић, Ристо Пантић из Миросаљаца и Веселин Савић из Високе.

„Прво су код стоке срели Милојеву жену Росу, са њом се као пријатељи поздравили и изљубили, па кренули према домаћину који је стајао испред куће наоружан са дугом и малом пушком, јер је тек дошао са пута. Харамбаша узне мушко дете од годину дана и стави га на груди да се заштити од евентуалних

11 | Група аутора, *Бреково*, Београд, 1997, стр. 216-217.

12 | Недељко Јешић, *Горобиље*, Пожега, 2002, стр. 391.

хитаца и крену му у сусрет. Када је Милојева мајка Дуња приметила незване госте, довикну сину да бежи, јер ће га зликовци убити. Он безбрижно одговори да то нису хајдуци већ четници, али кад виде с ким има посла утрча у кућу и повика: „Не идите овамо, грех вам на душу”.

Носећи дете са којим је заклањао груди, Јевђовић је са Милојем отпочео разговор, давао веру да му животу неће наудити, већ да је дошао да вечера и оде својим путем. Превари га. Сва тројица уђоше у кућу, као стари знанци се изљубише и почеше се договарати о вечери. Тек што је Милоје почео да коље јагње, проломи се плотун. Јевђовић га је гађао из пиштоља у главу, а Савић међу плећке, тачно и прецизно да жртва остаде на месту мртва. Несретна мајка, која је ову страхоту својим очима гледала, поче кукати и клети убојицу: „Никола, хајдуче, шта то учини?” Харамбаша је дршком пиштоља удари по глави и нанесе тешке повреде. Док се крв сливала низ лице, убојица је дивљачки угура у кућу. У том тренутку у двориште дотрча Милојева супруга Роса. Пред стравичним призором сирота жена, у седмом месецу трудноће, паде по мртвом мужу и поче кукати. Хајдук Веселин Савић опали из пиштоља, метак прође од ува до ува и глава пуче. Јевђовић са неколико хитаца погоди бутине и слабине, иживљавао се на особи са којом се малопре пољубио као са рођеном сестром...”

Јевђовић је тада узвикнуо да се тако свети Василије Стојковић, свакако убијени хајдук. Потом је узео секиру, мртвом Милоју одсекао главу, ударио је ногом и гледао како се она котрља у смрче испод куће.

Али, овим се све не завршава. Милојева снаха Мара, супруга Ђока Поповића, када је чула кукњаву, потрчала је од стоке, коју је чувала, да види шта се догодило. Била је носећа. Сусрела се са хајдуцима. Ту се задесио и неки старац. Хајдук Савић је ову несрећну жену убио, са њом и нерођено њено дете. Савић је кренуо да убије и старца, али је хајдук Пантић одгурнуо његову пушку, тако да је срећној старини само опрљен образ.

Чинећи овај стравични злочин, Јевђовић је желео да одврати људе од сарадње са властима, а и да заплаши јатаке – шта их чека ако одају хајдука.¹³

Тешко разбојништво почињено је и над свештеником Стеваном Туцовићем у Гостиљу на Златибору. Разбојници Никола Јевђовић и његови другови су, под окриљем ноћи, упали у ову кућу, похватили чељад, везали их и чували претећи им оружјем. Све се догодило изненада. Док су чељад врискала, вршена је преметачина по кући и другим зградама. Разбојници су похарали одећу, оружје, платно, женски накит и црквене ствари од сребра и злата. Било је ово богато домаћинство.

Милисав Р. Ђенић описао је како је извршена пљачка:

„Стари свештеник је одбијао да открије скровишта са новцем и драгоценостима, па је стављен на тешке муке. Тукли су га и ватром горели, опасивали око врата, руку и ногу усијаним веригама и жарили другим гвожђима.

13 | Милисав Р. Ђенић, *Злочини у име правде – златиборска хајдучија*, Београд, 2005, стр. 105-110.

Измучени човек се онесвестио, излудио и убрзо умро не дознавши шта му се догодило са породицом и имовином. Кућна задруга од дванаест чељади, скоро све саме жене и деца, остала је у крајњем сиромаштву и страху да не пропадне од глади...”

Јевђовић је на суђењу признао да су тада опљачкали око 40 ока сребра и злата, поред осталог. Однета је и „јабука од злата”, вероватно црквена реликвија.

Вест о страдању породице свештеника Туцовића још више је, не само на Златибору, изазвала паничан страх у народу.¹⁴

Јевђовић је имао своје помагаче, неваљале људе. Ово се уочава и са споменика председнику општине Лиса Петру Срећковићу, са кога се чита да су на њега упутили „рђави људи зависношћу њином” и довели „ајдука Јевђовића те га разбојнички опљачка и због тога пресели се у Ивањицу 1869 г[одине].”¹⁵

Начелник ужичког округа известио је 7. јуна 1870. о још једном разбојништву. Наиме, хајдуци Никола Јевђовић, Новица Милојевић, Јован Дудуловић и Зарија Марковић напали су свештеника Риста Поповића из Беле Реке. Ухватили су га на путу, одвели кући и, уз претњу, узели му часовник, малу пушку и 45 цесарских дуката. На суђењу у Ужицу хајдуци су ово признали, истичући имена јатака који су их на ово злодело навели.¹⁶

Јевђовић, Икодин Савић, Сретен Кузмановић из Јасенова и Васо Поповић из Ојковице 17. августа 1871. напали су на домаћинство – кућу Петра Пучијашевића у Добросалици. Домаћина нису нашли, али су злостављали његовог сина и опљачкали доста вредних ствари и 25 дуката...¹⁷

Ово нису једина хајдучка злодела, али су довољно речита да покажу каква је „зверка у људској кожи” био Никола Јевђовић.

Подаци о суђењу у Окружном суду у Ужицу у јулу 1872. године, објављени у листу „Јединство”

Из београдских новина „Јединство” сазнаје се да је суђење хајдуцима и њиховим јатацима у Окружном суду у Ужицу одржано од 14. јуна до 27. јула 1872. на основу изванредног Закона за сузбијање хајдучије. Суђењу су претходиле вишемесечне припреме (иследни поступци и друге радње).

Веће Окружног суда било је састављено од судија: Ст. Павловића, председника суда-већа, Милана Куртовића и Павла Павловића, а Ђорђе Симић био је секретар судског већа. Државни тужилац Коста Борисављевић заступао је оптужницу. Суђење је обављено у дворишту суда, а обезбеђење су вршиле полиција и војска.

14 | Милисав Р. Ђенић, *н. д.*, стр. 105-110.

15 | Радојко Николић, *н. д.*, стр. 178.

16 | Милисав Р. Ђенић, *н. д.*

17 | М. Р. Ђенић, *н. д.*

У судницу су уведени:

– **хајдучки харамбаша Никола Јевђовић из Дубраве**, стар између 42-43 године, за кога су званични државни органи говорили да је „зверка у људском облику”, хајдуковао шест и по година са дружином која је имала око 20 хајдука. Државни тужилац оптужио га је за 90 кривичних дела (није сачувана оптужница);

– **Јован Дудуловић из Сјеништа**, стар 27 година, ухваћен 14. децембра 1871. у Расници, заселак Драглице;

– **Новица Миливојевић из Бијеле Реке**, стар 22 године, хајдуковао од 16. августа 1870, ухваћен од потере 13. децембра 1871, и

– **Зарија Марковић из Крушице**, стар 21 годину, хајдуковао од 29. марта 1871. када је побегао из пожешког затвора.

За суђење овим хајдуцима и њиховим бројним јатацима у Кнежевини Србији владало је велико интересовање, посебно у округу ужичком, с обзиром на велики број извршених тешких кривичних дела. Јевђовић је одао све своје јатаке.

Новинар „Јединства”, Милован Јовановић из Београда, дошао је у Ужице и пратио овај велики хајдучки процес, те поштанским телеграфом слао редакцији извештаје који се објављују у целини. Овај новинар није потписивао објављене текстове именом и презименом, већ је на крају касније написаног фељтона у десет наставака, под насловом „Живот хајдука Јевђовића”, ставио само своје иницијале М. Ј. Уредник „Јединства” био је Милан Јовановић.

О овом судском процесу повремено су извештавали и дописници новина „Раденик”, „Српске новине” из Београда и друге. Власт је желела да се овом суђењу у Ужицу прида велики публицитет...

„Јединство” бр. 139, Ужице, 1. јула 1872.

Од фебруара месеца ове године име чувеног хајдука Јевђовића Николе постало је овде предмет општег разговора. Његов живот и његове речи пронашају се махом по вароши и по околним окрузима. Све живо и дан и ноћ говори само о чудним делима Јевђовићевим.

Сада су под судом четири хајдука, који су по свој прилици изиграли последњу улогу на бини хајдуковања. Њима се већ суди и главни вођ њихов Јевђовић каже: »Ја хоћу да будем последњи хајдук у Србији.« Ова његова начелна мисао и узрок и јесте те се он решио да све јатаке открије. Он сам вели: »Да ми није било јатака, не бих био ни ја хајдук. Спрам јатака био сам тако слаб да ме је могао сваки од њих кад год је хтео убити, а с њима сам био тако јак, да сам могао све што сам наумио извршити. Осеците ми, вели, обе руке, па ме пустите мојим јатацима, и не ћете ме ухватити још за 10 година.«

Догађај са Јевђовићем постао је ствар историјског значаја. Племенита улога хајдука српских изопачена у савршено зверску поквареност угаси се са именом Јевђовића. »После мене, вели он, причаће се само како су негда хајдуци хајдуковали.«

26. прошлог месеца овдашњи окруж. суд почео је претрес овог дела. По тужби, коју је сада државни тужилац суду дао, оптужено је само 118 лица, од који су 4-ца хајдуци а остали јатаци. Та лица учинила су 90 казних дела, већином сама разбојништва и убиства. До данас је пресуђено 48 разних дела, у којима се свуд Јевђовић помиње као главна личност.

При сваком суђењу присуствује необично много света, долазе и са стране. Сваки живи трчи да види чувеног хајдука.

Али сам хајдук ужива општу симпатију. Његов љубазан говор свакога од слушалаца управо осваја. Сваки, по што га чује, мисли: Јевђовић би се могао поправити. То је за сада мњење, које о њему влада.

Да вам споменем један само пример о томе како је Јевђовић у говору и понашању тактичан. Јуче је било на реду да му се суди за једно разбојништво, које је извршио над свештеником попа Стеваном. Попу томе однели су разбојници, као што сам Јевђовић прича, 40 ока блага /све у сребру/. Поп је тада померио памећу које што му је благо однешено а које што су га том приликом злостављали, јер су му капали лој са свећа на голо месо и тако му новац изнуђивали, хајдук чим виде попа рече му: »благослови оче!«, поп га благослови и пусти се у реч са хајдуком, који се тако ласкаво савијаше око њега да попа поред свију својих јада диже капу па рече: »вала, вељу, овде пред целим овим светом да ћу ићи само светлом Књазу да просим те да ти живот опрости.« Јевђовић уме човека задобити, управо заслепити. Много је њих платило главом, који се поверио његовим ласкавим речима и његовом осмејкивању. Јевђовић пита човека за срце да види шта му је зло па у сред те велике љубазности опали мучки из пиштоља у исто срце и убије; Јевђовић се најумиљатије смеши на човека па у сред тога смешења потегне те убије пиштољем и опет се смеши! Његов смех многим је главу однео.

Но највећу симпатију код света стекао је Јевђовић са тим, што све јатаке редом убеђује. Народ му овде чисто неку заслугу за целу земљу у томе признаје. Сваки је већ видео да је зло у јатацима.

Дела су сва добро ислеђена и суд прелази преко њих са највећом могућом брзином. До половине месеца јулија мисли се да ће бити цела ствар већ пресуђена.

Сам живот овога хајдука послаћу вам доцније.

Г. министар правде (Станко Вељовић – прим. Д. В.) полази сутра пут Београда.

„Јединство”, Ужице, 4. август 1872.

Још који дан, скоро рећи још који час па ће се извршити пресуда над овдашњим осуђеним хајдуцима. Са овим делом завршује се у Србији један знаменити догађај, наш крај ослобођава се сваке зебње, сваке стрепње. Данас више нема у Србији кога, који би посео „стазе и богазе.” Свуда, на све стране иде народ весео и слободан. Закон што га намесништво са прошлогодишњом

скупштином против хајдука издаде излечи наше ране. И ми ћемо се вазда са најпријатнијим осећањем према влади и скупштини сећати на 1871 годину.

Поред самих хајдука данас је већ кажњено и толико јатака. Ови ће се сигурно сад сасвим другачије понашати. Толико чамење ваљда их је научило памети. Сад су могли видети да „свако дело мора изаћи на видело.” Оно што нам се чини за данас као највећа тајна, као нешто што ће с нама у гроб ићи, сутра зна наш комшија, а прексутра цело село. Ето тако бива у овоме свету. Они су могли пуних 8 година крити Јевђовића, али га најзад морадоше издати, па ето шта их је снашло.

Њих није Јевђовић крио као они њега, нити ће икад у хајдука наћи добар и честити човек друга.

Али ма колико да смо радосни у овом часу, опет не би нам ова радост била основана, кад не би нешто друго преда се видели. Суд ужички учинио је врло дивно дело што је мање кривце лакше казнио. Тиме је показао своју подпуну правду. Није ни шала дочекати у кући хајдуке, па хтео не хтео мора човек да га прими у кућу. Таква кривца већ не може човек казнити као онога, који је хајдука својевољно подржавао. – Али као што је наш суд знао бити милостив према омањим кривцима исто тако знао је бити и строг према главним злочинцима и главним њиховим саучесницима. Истина наш је суд радио и за време ферија и то скоро без одмора, али је и имао да расправља дело како ретко коме суду долази на суђење. Осим тог на ову пресуду толико је њих чекало, те, фала богу, сад је њих врло много отпуштено кући.

Рана је у нашем крају за сад врло добра. Пшеница је свуда већ пожњевена, тако и оvas и јечам где га је било. Кукурузи по низинама су такође добри. Изгледа као да ће ова година у опште у рани бити добра. Који је год радио тај има, а који није боме тај баш нема, томе је рђава година.

Ма колико да су удаљени наши крајеви од престолнице, опет је многи свет поитао да учествује у нашу општу радост. Још да је некако у друго време пало још би много више било, овако мора многи због рада у пољу да изостану.

„Јединство” бр. 161/1872.

Познато је да се пред судом ужичким налази чувени ајдук Јевђовић са својом ајдучком и јатачком дружином. Као што ово дело није било готово до судских ферија, то су ове за суд ужички одложене, док се исто дело не сврши. – 26. о. мес. почиње о њему претрес пред судом ужичким. Г. министар правде отишао је собом у Ужице да буде на томе претресу и упозна се изближе како са овим предметом на по се, тако и са околностима у опште под којима се могло на ономе крају Србије развијати ајдуковање, коме сада благодарећи најстојавању наше владе, и последњи представник очекује заслужену казну.

„Јединство” бр. 169/1872.

Осуђени су на смрт хајдуци: Јевђовић, Дудловић, Новица и Захарија. Једанајест њихових саучесника осуђено је на двадесет година робије. Тројица на петнајест година, четворица на десет, шесторица на осам, један на три, један на две и једна жена на једну годину.

Телеграми „Јединству” 7. августа 1872.

Ужице, 7. августа. Осуђени на смрт хајдуци: Јован Дудуловић, Зарија Марковић и Новица Милојевић, стрељани су данас. Последња њихова реч беше: „Живио књаз Милан, да бог да био цар пре године. Невоља што онај оста који већа зла почини.” (Овде мисли на њиховог друга, хајдука Јевђовића).

После неколико дана (датум није утврђен), „Јединство” је објавило кратку вест у рубрици *Домаће вести*:

„Пре неки дан убијен је, на основу судске пресуде, и Јевђовић, као што се надамо последњи ајдук у Србији.”

На основу тзв. изванредног Закона за сузбијање хајдучије, донетог 23. октобра 1871, осуђеницима није била допуштена жалба, па је пресуда одмах постајала извршна. Овај Закон престао је да важи ступањем на снагу Закона о хватању и утамањивању хајдука (10 чланова) кога је донела Народна скупштина Краљевине Србије, а краљ Александар М. Обреновић прогласио 12. јула 1895. године.

Ова четворица хајдука стрељана су у Ужицу, на Сарића осоју, које је касније названо „хајдучко гробље”, а данас је уређено као посебно градско гробље где је израђено посебно обележје – бетонски оквир у виду гробног места, али без писаног текста. Хајдуци су сахрањивани ван гробаља и без верских обреда свештеника православне цркве и надгробних знакова, а своја имена и злочина оставише на туђим споменицима да о њима говоре и суде туђа уста.

Ко је хајдук? То је онај човек који се испод земаљске власти отргне и од ње одметне тако да у земљи сам за себе или у друштву са другима њему равнима, самовласно живети почне у намери да казнива дела чини као што су убиства, пљачке и друга. Начелство окружно одметнутог позива да се у року од 15 дана преда властима. Ако то не учини тада се објављује у „Српским новинама” (службено гласило). Ова објава садржи личне податке са описом хајдука. После овога, ако се објављено лице не преда најближој државној полицијској власти, тада ће окружно начелство ово лице огласити за хајдука и о томе ће бити обавештен срез и општина где се налази.

У циљу да се похватају и истребе хајдуци у Србији, Законом о хватању и утамањивању хајдука од 12. јула 1895. године прописана је и мера да се сашори (групише) село или засеок, тако да на једном месту буде најмање десет кућа.

Породице оглашених хајдука закључно до четвртог степена праве и побочне линије сродства може се пресељавати у друге округе, пошто се од општине добије уверење о основаној сумњи да те породице помажу и чувају хајдуке. Осим ових мера, министар унутрашњих дела може одредити и уцене као новчану награду оним грађанима који прокажу, ухвате или убију хајдука. Ова уцена плаћа се из државне касе којој се то касније надокнађује из општинског приреза, па коначно све пада на терет грађана као пореских обвезника.

Хајдук Никола Јевђовић преко шест и по година харао је и пљачкао грађане са својом дружином или, мање, сам, простором од Таре до Голије и Јавора и од Увца до више златиборских села.

Фелџон о животу хајдука Јевђовића

Лист „Јединство”¹⁸ у току августа 1872. године најављивао је да ће ускоро отпочети да у наставцима објављује „*Живот хајдука Јевђовића*”, заснован на истражном материјалу.

Сви наставци које је написао новинар са иницијалима Ј. М. пренети су по реду објављивања.

„Живот хајдука Јевђовића”

„Јединство”, бр. 195. од 13. септембра 1872.

Има већ пуних шест година како је у земљи нашој једна личност живела над законима, личност за коју се већ скоро мислило да је дух. Та личност зове се Никола Јевђовић.

Но пре него што би се упустили у сама дела Јевђовића да га у кратко опишемо какав је.

Хајдук тај, млад је човек, има 28 година. Спада по боји у људе црномањасте. Он је стаса средњег, потанког и сувоњав, али у лицу пун. Има мале, танке али доста густе бркове, очи црне, велике, поглед сасвим наиван, безазлен, све црте у опште хармоничне, управо човек леп, што оно веле, као девојка. Глас му је истина мушки али пријатан и умиљат. Кад он говори мило је човеку да га слуша, а кад стане да прича своја дела остао би сваки до зоре да га чује.

Одело никад није носио скупоцено. Његово начело било је у томе противно правом хајдучком принципу да се хајдучки вођ ваља по оделу да познаје. Он је на против старао се да по оделу буде што више обичан човек. У опште он је од природе такав, да сваки који га је видео, није могао ни помислити да је он хајдук

18 | Комплет „Јединства” за 1872. годину чува се у библиотеци Српске академије наука и уметности (Београд).

а још мање њихов вођ, али опет сваки, који је био у прилици да види како се хвата за револвер, могао је погодити, а да му се и не каже да је то Јевђовић. И он је заиста био тип правог јуначког духа.

Од одела он је обично носио чакшире и гуњче од црног или сиваваг сукна. Осим тога носио је обично памуклију, на глави фес, са повеликом кићанком а на ногама опанке. У последње доба изгледао је одприлике онако, као што су неко време изгледале код нас, ако се ко сећа, терзијске калфе. Требало би само да прекрсти ноге и да узме иглу па би човек мислио да је баш терзија.

Од оружја имао је обично само дугу пушку, један или два пиштоља за појасом а поред тога и револвер. Нож велики (јатаган) није скоро никад носио, а кад је ухваћен нађен је при њему мањи нож. И ту је његово начело било да га нико ни по оружју не позна ко је, а кад је већ с киме очи у очи био он је с поносом и сам увек казивао своје достојанство: „Ја сам хајдук Јевђовић”.

Поштење има необично јако и особито бистар дух. Што је само једном видео или чуо то је њему остало. Он готово не може да заборави. Кад узме да прича, не може човек да му не верује. Ако је ствар какву само једном видео, и после пет година причаће о њој и најмање ситнице. Сви његови искази на испитима доводе испитача готово до савршеног убеђења.

„Јединство”, бр. 196.

Свеца у најмањим појединостима је јака, да му човек мора веровати. Да споменем само један пример. Приликом неког разбојништва отета је и једна мала пушка, коју је Јевђовић наравно том приликом видео. После дугог времена кад је већ ухваћен он је на памет описивао ту пушку тако, да ју је сваки могао у гомили одвојити. Све, што је на пушци видео, остало му је у глави. А на претресу његове кривице кад је пушка та показана ономе чија је, и који је од детињства у кући имао, он је није могао познати. Загледао је у њу и обртао је, али није могао казати да је његова, тек кад га је Јевђовић почео подсећати на особине, које је пушка имала, оштећени се једва почне сећати и позна своју пушку. Видите сада какво јако памћење има тај човек.

Његово то памћење доводило је јатаке, које је проказао, готово у дивљење. Сви његови јатаци не признају да су га икад у своју кућу примали, или, кад стане Јевђовић свога јатака убеђивати, овај само што се не крсти. Ако му је једном само у кућу дошао зна шта све има у кући и око куће. За сваки бухак како му стоји. Он почне јатака убеђивати како је с њим тога дана кад му је у кућу дошао тресао шљиве, казује му како у кући има на дувару рупа од куршума, како више куће има трешња калемљена, ређа му све што има у кући од оружја, казује му како му је име жени, деци, рођацима, подсећа га шта се тога дана у кући говорило и све погађа тако да многи јатак у забуну само тек повиче: анатемате било! Све што Јевђовић тако покаже нађе се да је тако све а у ствари, па сад ко може да му не верује?!

Кад је Јевђовић убеђивао једнога јатака, коме је у кући био, спомене му да има и једно дете, које му почне описивати, и јатак, који га узбезекнут гледаше јер му Јевђовић све погађаше, рече: сам ђаво из њега говори!

Исто тако другом једном приликом кад је Јевђовић био код једног од јатака десило се те је овоме жена родила сина. Јевђовић говораше на претресу суду како је јатак добио сина у то време кад му је у кућу дошао, тврди да је то било баш у фебруару месецу па између осталог спомене и то, како је кум казао да надене име детету „Никола” те да као бајаги буде добар хајдук на Јевђовића јер је и њему име Никола. Председник упита јатака има ли сина, овај одговори да има; упита га кад му је рођено то дете, јатак одговори у месецу фебруару, а кад га упита како му је име наденуто, јатак поче врдати па не знаде куд, но рече: Никола. Хе сад не верујте Јевђовићу оно што казује.

Јевђовић је родом из села Прилика, засеока Дубраве у округу ужичком, иза оца остао је мали и имао је старијега брата по имену Раде и млађега Благоја. Његову оцу било је име Јован и кметовао је више година. Умро је пре 20 година. Ђеду његову било је име Јевђа а за прво време владе кнеза Милоша био је судија у Пожези. „Још пре но што ми је отац умро, казује Јевђовић, долазили су нашој кући најчувенији хајдуци и јатачила им је сва моја фамилија. Сам бивши **некада кмет Новак Петаковић** био је јатак и чувао је хајдуке те отуда се и обогатио. Неког Радована хајдука он је власти предао а сва пљачка његова остала му је у својину. Но пошто Радован погибе брат његов потражи оставе хајдукове од Новака, а Новак из страха да га не ода подговори нас хајдуке: мене и још двојицу те га убијемо. То је било 1866. год. у лето.¹⁹ Ја сам се дакле још као мали упознао са занатом хајдучким.

По што ми је умро отац, вели даље Јевђовић, и ја поодрастем, упути ме брат Раде у најам, те сам тако које овде у селу и које по Шумадији са мајсторима ишао и погдешто зарађивао. Највише сам се бавио по смедеревском округу. Тамо се ја и мој друг Лука, који је сада због хајдуковања на робији, упознамо са неким Ранком и са њим смо ишли ноћу у његовим кочијама овуда по оближњим селима па харали људе. Некако пред велику госпођу (Успеније Пресвете Богородице – Велика Госпојина – 28/15 август) 1865. год. пођем ја сам отуда мојој кући у Прилике, а Ранко тај имајући при себи неки женски накит, који је негде похарао, замоли да му га понесем и негде протурим, јер тамо није смео оне старинске паре трошити да се не би ухватили. Прерачунам вредност тога накита и ја му дам за исти мојих 10 дук(ата) ц(есарских) у злату, што сам надничећи био заслужио, а накит узмем и понесем уза се.

19 У књизи Драгољуба М. Вујовића *Прилике, Дубрава и Радаљево*, Чачак, 2002, на стр. 105 наведено је да је Новак Петаковић из Дубраве, бивши кмет општине приличке и члан депутације среза моравичког на заседању Петровске скупштине у Крагујевцу 29. јуна 1848, поживе 40 година, погинуо од хајдука у пољу Грабовици 11. октобра 1867. Тако пише на споменику у гробљу у Грабовици.

„Јединство”, бр. 197.

Пошав отуда за овамо кад сам дошао у Пријељину (то је данас Прељина, општина Чачак – прим. Д. В.) неки капетан угледа ме у механи и упита ме за пасош. Ја пасош нисам имао и он нареди те ме отерају у канцеларију да ме визитирају и нађу при мени онај крадени накит. У онај мах ја нисам знао шта друго о том накиту казивати, него почнем које шта лагати. Капетан заповеди те ме ухапсе, а ја преко ноћ провалим хапс и побегнем па одем право кући те јавим моме брату шта је се са мном десило. Њему не беше мило што сам побегао и нападаше ме што нисам казао истину о томе накиту, те бих тако могао и до својих пара доћи, па за то ми наложи да се вратим капетану, што ја и учиним. Јест, али чим сам натраг отишао, капетан ме телесно казни. То ме је јако болело да нисам за се знао. Криво ми је до Бога било и да сам ма што при себи имао не знам шта бих могао учинити. Капетан ме окује и опет затвори, но ја преко ноћи обијем хапс и с гвожђем побегнем, па после код Мораве гвожђе обијем и бацам га у воду а затим упутим се опет право мојој кући. Код куће сам био неколико дана и нисам се крио, али кад ме по заповести власт поче тражити ја онда почнем дању врдати а ноћу сам са мојим рођацима које куд ишао и харао. Сада већ мој брат Раде а и мој рођак Новак, који је кмет био, нису ме ни на какво добро упућивали, него им чисто мило беше кад ја неколико похара срећно изврших, па и њима нешто од тога дадох. Они су ме дању крили, а власт варали да ме нема код куће у селу.

У то време беше се чуло, да је неки хајдук Јанко са неким Херцеговцима прешао на нашу страну да хајдукује и да се находи негде у Староме Влаху. Тај Јанко одметнуо се је у хајдуке 1863. год. и био друг чувеном харамбаши Раковићу. Кад 1864. год. погибе Раковић са већином своје дружине Јанко пређе у Турску, где је и зимовао. Мој брат одведе ме те ме састави са хајдуцима. Саставивши се овако са хајдуцима учинисмо неколико нападаја онуде око Јавора. Некако око Крстова-дана 1865. год. дођемо код нашег јатака Боје испод Јавора. Боја нас лепо дочека и одмах нам закоље јагње и пристави један пун лонац ракије уз ватру да замедља. Ракија у лонцу некако се упали и почне пламен из лонца избијати. Боја у тај мах зграби с главе вес неком нашем другу Живану, што смо га звали „Тумарало” и њиме поклопи лонац те угуши пламен, али се Живанов вес јако осмуди, а беше му нека велика турска весина. То беше криво Живану па стаде викати и псовати Боју тражећи да му даде за осмуђени вес 1 дук. цес. Ми смо га сви молили да се окане човека, али све бадава; он као зла жена непрестано само о томе говораше па најпоследње рече: „Боже здравље, кад ти други пут дођем даћеш ти мени за мој вес више од 20 дуката.”

На те речи Боја се уплаши па стаде нешто са двојицом наших другова шаптати. Кад би пред зору на сами Крстовдан (27/14. септембар Воздвижење часног Крста – Крстовдан – прим. Д. В.) Живан изиђе некуд напоље, а кад се врати ова га двојица дочекаше из пушака и убију а после закољу и некуд однесу.

Ја сам ту на стражи био па кад видех шта урадише са Живаном, ја се уплашим и побегнем са страже мојој кући, па поклоним једноме оружје што сам имао. Од тада се са тим хајдуцима нисам више видео и они оду у Турску да зимују.

Кад сам се тако кући вратио ја сам дању по нешто радио а ноћу сам ишао по највише са мојим рођацима те смо којекога харали.

Те године побегне са робије неки Ристо и почне хајдуковати а некако после тога одмах о Митрову-дану (8/26. новембар свети великомученик Димитрије – Дмитровдан – прим. Д. В.) дође и неки Љуба па се састанемо и почнемо договарати да хајдукујемо, но ми још и не почесмо хајдуковати а неки Петар Шулe озлојеђен што га је изневерила девојка, кћи једног попа, намисли отићи у хајдуке и освети се за то некоме Пауну који му је девојку уграбио, па стане распитивати за друштво. Њега доведе код нас мој брат Раде, пошто пролеће наста нас се четворица појависмо као хајдуци. Власт објави да се за 15 дана предамо или ће нас сваки као хајдуке побити и ја сам у себи помислио: Боже мој, ко да им се преда пошто сам толико зла починио, зар да ме вуку по хапсовима и да идем на робију а да сам баш и хтео предати се не би никако дали моји рођаци, јер сам им плаћао данак, доносио пара и пљачке злата сељанима прибавио им уважење. Нико није смео мога брата Рада криво погледати камо ли код власти тужити или се са њим судити.

„Јединство”, бр. 198.

Ја нећу ништа да говорим у моје оправдање, јер признајем да сам крив. Ја сам харао, уцењивао и убијао људе. Али хоћу само да кажем право: **далеко је већа кривица била до моје браће и мојих рођака него до мене**, јер да није њих било не би ни ја у ово зло ушао. **Ми хајдуци били смо њихова пащад, па на кога нас натуткају на онога и нападнемо.**

Кад смо се већ као хајдуци појавили прво смо напали на београдске рабације, који су носили еспан белопољских трговаца за Ивањицу. Ми дођемо једном на вечеру код неког Балмаза,²⁰ и по што повечерасмо он нам рече: **ето пред механом на Буковици²¹ троја кола са еспаном.** Ту су рабахије заспале да преноће: што ће нам да разбијамо трговачки мал на путу; **нама не треба еспан но паре**, а код рабација знамо да нема пара. Но неки рекоше на то: ако вама не треба нами треба, хајдемо. Ми их тада преко воље морадосмо послушати и пођемо. Чим смо дошли механи ми хајдуци одмах уђемо унутра, повежемо рабахије и момке и тако их везане држасмо док они на пољу поразбијаше сандуке и што им је од еспапа требало поузимаше. Нама су после дали по неку мараму и по неки вес, а остало су задржали за се. **То је било на Цвети 1866. године** (24/11 Улазак Госп. Ис. Христа у Јерусалим – Цвети – прим. Д. В.).

Такав је био почетак мога хајдуковања. Сад видите са чега сам и за што улазио у ово зло. Ја и моје друштво кајали смо се после што смо учинили и били смо наумили да се предамо, рад чега смо и тражили једном тврду реч од власти

да ће нам се све опростити. Ја ћу испричати све што сам чинио, јер истину вам кажем: решио сам се једном да са мном и све зло падне и да власт види, ко је и за што крив, а да сам друкче мислио ја заиста не бих жив пао власти у руке, но би из куће дернуо па или овде погинуо или издро (побегао – прим. Д. В.).

Јевђовић је за време свога хајдуковања много другова измењао и све је нацивео. Они су већином сви у разним потерама изгинули а Јевђовић је међу тим и даље безбрижно свој занат терао. **Хајдуковао је скоро 7 година и за то време преживео је преко 20 својих другова, који су са њим били у друштву.**

Јевђовић је био врло пажљив човек; никада се није тако лако смео свакоме поверити, био је окретан, лак на ногама и врло вешт у управљању са оружјем. У приликама, где је требало у једном тренутку оружије употребити, Јевђовић је увек свакога претеко и први опалио. Дугом пушком где само оком погледа ту погоди. Кад су га чете јуриле па често довеле у теснац да га ухвате он је у бежању умео тако вешто да пада по земљи и да се претура, да га је тешко било погодити. Није ништа олако узимао. Увек је напред замишљао тешкоће, које би се могле радити, и све што је предузимао радити чинио је са размишљањем о последицама, које би могле отуд произићи. Више пута са својим друштвом није хтео по два три сахата проговорити, и кад би му пало на памет да где год иде само је скочио па повикао: „хајд напред.” Он није никад улетео у почетак ватре, но је ишао правилно позади, а, кад би само приметно, да ко од његових другова у најмањем што не ради као што је он заповедио, он би га с места из друштва истерао, а, ако би случајно било да више њих буду сложни у мишљењу а противни њему, он би тада одмах сам из тога друштва изишао па друго образовао. Са онима, који се опијају, није хтео никако друговати, и такве је одма из друштва истеривао. Од својих другова тражио је да буду послушни и да се лепо понашају не само према њему но и према његовим јатацима. Најрадије имао је уза се само по три друга, ретко четири, и само кад би се десило да има какво повеће разбојничко дело да изврши, онда би се, али само за тај мах, удружили и са више њих. Главна му је жеља била да свагда има уза се по једног вернога друга, који би могао да га у савету или ма у чему верно помогне. Треће га је тражио само одважна и послушна. Његово је начело тако било.

Кад су Јевђовићу највернији другови погинули, онда му се придружи брат Благоје, који је тада био пандур. Благоје није имао никаква узрока да се одметне у хајдуке, но само се плашио да му ко брата не изда, те са тога му се и он придружи. Јевђовићу није никако мило било што му се и брат Благоје у хајдуке одметнуо и к њему дошао; плакао је три дана и једнако га одвраћао да се из хајдука врати. И сад кад спомене брата Благоја њему пођу сузе на очи: „камо среће да сам ја погинуо а он да је жив остао”, рекао би више пута Јевђовић.

20 У то време, као и данас, у доњем делу Дубраве, у близини реке Грабовице има неколико домова Балмазовића – скраћено Балмази.

21 Буковица је заселак Дубраве; налази се до истоимене реке и пута Прилике – Ивањица. Данас је то густо насељено место.

Кад год је где почињао да напада био је обично при самом почетку највише смотрен и обазрив. Сам никад није хтео најпре кидисати, но свагда је од свога друштва слао млађе да дело отпочну.

Јевђовић је грамзио за новцем; али не за то, да би сам што више новаца имао, већ за то, да би имао сретства да своје јатаке што боље задовољи. **Њему је начело било да само паре тражи, па да јатацима плаћа те да га боље и верније чувају. Он је управо био роб својих јатака.** За њих је отишао, због њих је хајдуковао. Често је био миран кад је новаца имао; али чим су му новци нестали, одмах је, сам вели, морао главом лупати шта ће да учини те да до новаца дође, јер док је код новаца и док јатацима даје, дотле су му и они верни, а чим новаца нестане, опасност је одмах да га не издаду. Да није грамзио за новцем види се и отуда, што приликом разбојништва није гледао како ће се што више ползовати, но само да бар што новаца добије па је одмах био задовољан. **Но највише новаца он је прибављао уценом,** а по правилу кога је год уценио тај није смео главом се играти па да му не плати. Но и при овом послу његово је начело било да обично уцењује само оне, за које дозна да имају новаца. Јевђовић сам вели за једнога попа: што да ми неда кад знам да има доста и да ће и њему више остати? Кад је ко имао много новаца Јевђовић је мислио да има право да му нешто узме па да онда обојица имају.

При разбојништвима само је онда хтео убити, кад се је ко на оружје одупро, иначе не, а ако је кога убио мучки или преваром, то је било из освете. При одбрани био је неустрашив и у тренутку умео је скројити план како да се избави, што му је свагда за руком испадало, и у тим приликама свагда је он предњачио ни најмање несумњајући о опасностима. **Он је и сам био у томе уверењу да њега олово не бије, а сељаци то су зацело држали. Био је доста и побожан.** Једном на испиту каже Јевђовић: „никад нисам хтео на попове нападати; али су ме прилике на то натеривале. Може бити да сам са тога и ухваћен што сам на попове нападао.” Кад су на једнога попа напали и око 100 дуката изнудили му, они су се при поласку сви са њим изљубили, замоливши га, да им оно, што су му узели „алали”, и то је поп морао да учини. Тако исто кад су једног другог попа у шуми ухватили и узели му 100 дуката, сви су му пољубили руку а он њих у главу, па им је и он морао оно; што им је дао „алалити” и казати: „Бог да вам путе ваше благослови!” **Према сиротињи Јевђовић је био увек благ и од њих је само тражио да његове путе ником не казују.** Ако је у чијој кући дошао да се одмори, или да се напије воде, или да што једе, **давао је увек укућанима бакшиш, а са својим главним јатацима имао је другог рачуна.** Њима је на прилику давао новаца **под интерес** или без интереса просто **на зајам, плаћао им је данак,** и ако је ко од њих због какве кривице апса допао или иначе од власти кажњен, он му је у том случају **кућу издржавао, нарочито још ако је то због њега било.**

Као што је напред речено Јевђовић је обично понајвише уцењивањем до новаца долазио. Са тога он је увек ударао са уценама на богате људе и на оне, који су се према сиротињи слабо одазивали. На сиромаше није никада хтео са уценама ударати, јер је знао да би ови морали што имања продати те да му уцену даду, а то држао је да не би било најпаметније. Кад је зимус ухваћен и у Ивањицу доведен упита га намесник ивањички поп Луко: „а за што Никола Бог те виђео узме мени 20 дук. цес.” на што му Јевђовић одговори: а за што ти узимаш по 6 дук. ц. за венчаницу, па осем тога ни обична венчаница ни опело није вам мање од дуката. Стоји ли вам у закону да толико узимате?” Кад је једном упитан за што је нападао и уцењивао друге поштене људе одговорио је: „господине, чуо сам од старих људи да није грехота из онога чанка сркнути, где се прељева.” **На трговце није никада нападао нити их уцењивао**, а то с тога, што они, како он мисли, **доносе и дају новац народу. Тако исто и на чиновнике и друге државне служитеље није никада нападао и ако је за то доста прилика имао**, а за што он сам овако вели: „**која ми је вајда да убијем једнога чиновника кад ће одма на његово место доћи други, који ће и себе боље чувати а и нас жешиће нападати.**”

„Јединство”, бр. 200.

Кад се је неки Мићо одметнуо у хајдуке и са Јевђовићем се састао прича Јевђовић: поче нас он световати како никог не треба, вели, штедити већ све убијати, палити, хазне отимати и чинити све, што ће народ застрашити, да ти нико ништа не сме, па кад се доста награбиш пара, а ти тумарни у свет, где те нико познати неће па тамо живи. Хајдуку је једна пресуда а убио бирова а убио начелника. **На то му је Јевђовић одговорио: „хе мој Мићо, да сам ја тако радио давно бих већ пропао” и од тада омрзне на тога Мићу и каже му да он више не може бити његов друг.** Јевђовић је био сам хајдук и хајдуковао је; он је држао да тако треба кад је већ пошао тим путем; али он опет имао је свога правца, којим је мислио да ваља хајдуковати. Он је хтео да буде хајдук, али се клонио колико је год могао да не буде разбојник као што су други хтели. Чим је само опазио да ко у његову друштву противно томе мисли одмах би га из своје дружине истерао.

У колико се зна по крајевима, где су хајдуковања чињена, хајдуци су ретко кад дању на кућу кога нападали, **но све у вече и то у први мрак.** Нападаје дању чинили су они хајдуци, који су хтели кога трговца или иначе човека на путу сачекати и опљачкати; но таково што Јевђовић са својом дружином ретко је кад чинио; **само попа Николу из Кућана и његова сина Пају ухватили су дању у планини, па му сина задржали, а њега упутили кући, те им је донео сто дуката у злату и дао им;** а ухватили су дању још **неког кмета Солдатовића у Драгачеву и пандура среског**, па су их задржали у шуми до мрака, а после пандура отпустили а Солдатовића предали сељацима те га ови на онако мученички начин убили.

Обично, каже сам Јевђовић, наш је план у вече напасти на кућу, јер онда и ако нас ко опазе па се одупре на оружје и нада вику, ми по мраку можемо лако и умаћи; тако исто, и ако не буде тога случаја, него будемо сигурни у нашем послу, ми онда имамо мејдана целу ноћ да бежимо и где човек не помишља тамо се укријемо. Ако је домаћин са кућом усамљен, при том неки млакоња, ми слободно идемо, вичемо да нам отвори врата, кажемо му да смо добри људи, па ако лепо врата не отвори, ми му припретимо паљевином, а он онда шта ће но кућу нам отвори, и ми тада уђемо у кућу па чинимо од њега што хоћемо; а за кога дознамо да се добро чува и да има велику задругу, ми гледамо прилику да ухватимо или домаћина или кога од његових синова још за дан, обично кад се враћа кући или из чаршије или из поља, па га задржимо код нас до мрака, па онда с њим одлазимо његовој кући и тада нам се морају отворити врата, јер ако се ко из куће одупре на оружје, ми овога, што је код нас убијамо. **Но нападали смо, прича даље Јевђовић, и на овај начин.** Још у први сумрак дођемо домаћиновој кући кад је он на раду, па му похватамо чељад што му је остала код куће, а после хватамо и оне, како који у кућу долази, јер комшилука нема да му у помоћ дође, баш ако би ко год и запомагао. Ако се пак преваримо у рачуну, те нападнемо на кућу, где се домаћин одупре на оружје и стане се бранити, не страшећи се наше претње, онда бивају мртви и од наше и од њихове стране, но мало је било тих јунака, вели Јевђовић, који су нам се хтели одупрети на оружје, већ чим кога уценимо, одмах нам даје новаца колико има, а за остало или нас моли да му опростимо или тражи почек, што ми одобравамо.

При нападајима на куће никада сами нисмо били, по свагда смо имали по два три слободњака, који у наоколо чувају стражу и ударају пушкама у дувар куће споља те да чује домаћин да ми нисмо сами, но још друштва имамо.

Уцене смо обично тражили преко писама, која су нам јатаци писали, па уз писмо спремимо куршум синхирлију са фишеком, обојадишемо га крвљу од чега му драго, па га тако пошљемо онамо, кога смо наумили да уценимо. Фишек са куршумом значи претња, то јест ако нам уцену не даде, **наплатићемо се оловом.** Но тражили смо **уцене и усмено преко јатака** и овај оде и каже уцењеноме где и кад да нам новце положи, што овај и учини, но и јатаци наши на наше име много су јада починили без да смо ми знали. Чујем да је неко долазио господину проти и капетану ариљском и казао им, да смо их уценили и то проту са сто а капетана са 50 дуката. **То није истина.** Онај их је лагао ко им је казао, само да их превари те да му новце даду; зар ми не знамо да нам капетан уцену дати не ће и кога као бајаги имамо плашити, кад је њему сила у рукама, шта више ми бежимо из оне општине где чујемо да је дошао.

„Јединство”, бр. 201.

Овде ћемо пресећи даљи говор о самом Јевђовићу па да се упознамо мало са јатацима, без којих, како Јевђовић сам каже, није могао живети; и који су му главу увек у рукама могли имати.

Познато је да је у *округу ужичком увек било хајдука*, па познато је и то, *да је увек било и јатака*. То је јатаковање некако *постало тамо наследно*, јер ако је коме отац јатаковао то наслеђује и његов син и хајдуци по неком правилу поштују те куће, па чим се ко у хајдуке одметне он одмах одлази тим познатим јатацима, те га ови саставе са хајдуцима, даду му настављење како да се влада и утврђују веру с њиме да их издати не ће. Таквих јатачких кућа има доста. Оне су одавна као такве познате свакоме, па чим коме устребају он у њих трчи као у склониште.

Оно је истина, као што рекосмо, има сталних кућа, за које се зна да су на услузи хајдуцима; али има и других кућа, које случајно постану јатачке, што их прилике на то нагнају. Тако на прилику онај, који се одметне у хајдуке па му за неко време посао хајдуковања добро за руком пође, *појатачи још по некога и најпре ону кућу са којом ма какво крвно сродство има*. Најлакше се пак појатачи она кућа, на које по који члан те куће почне са хајдуцима дружити се и са њима разбојништва чинити.

Као год што се хајдукова родбина тиме дичи и поноси што имаде хајдука из своје средине, јер она држи хајдука више за јунака, тако исто о себи мисли и онај, који хајдуцима јатачи, јер хајдучком сроднику или јатаку сваком приликом одаје се почаст од његових комшија и осталих сељака. Него они су отуда имали и својих извесних користи. Тако на прилику они су као јатаци имали згоду да посредују између хајдука, којима су јатачили, и оних, које су ти хајдуци уцењивали или им ма чиме што припретили, па су се тим околностима умели увек користити. Они се несу ничега плашили; јер хајдуци су били њихови људи а други са стране несу смели на њих насртати бојећи се да их хајдуци за то после не казне. Ако би се десило да кога као јатака власт ухвати и осуди, онда су му хајдуци судбу ублажавали тиме, што су му после новцем помагали и о његовој породици се старали.

Кад је ко хтео да сина ожени, а јатак је коме хајдуку, или је желео да уда ћерку и иначе да се опријатељи са каквом добром кућом, онда му је најлакше било то израдити преко хајдука, јер хајдук, коме живот стоји у рукама јатаковим, готов је све да му учини што од њега као услугу захте. Тако хајдуци одмах где треба заповеде да то мора бити што јатак жели, или иначе ма каквом осветом запрете где треба, и тако сваки домаћин, ако баш никако не жели пријатељити се са оним, кога су му хајдуци препоручили, одма трчи и тражи начина како да се са хајдуцима измири и да би их ублажио даје им по могућству новаца и још друге дарове или гледа ма на који начин да га са чим обвеже. Оваквих примера доста је било и доста је и бракова на тај начин свршено. *Управо сваки брак на*

такав начин закључени био је као сретство да се кућа од напасти спасе.

Такав случај десио се је са једним попом. Његову кћер тражили су хајдуци да уда за некога од њихових јатака, па кад поп то никако није могао одобрити морао им је најпосле дати 100 дук. ц. те да га од те принуде ослободе. Ту није било другог спасења: или је морао учинити што се од њега тражи, или је морао ма каквим начином старати се да се од те напасти ослободи као овде новцем.

Било је случајева да су хајдуцима јатачиле и оне куће, којима су хајдуци већ какво зло учинили. Домаћин у таквим неприликама наравно бојећи се и већег сијасета тражио је начина како само да задобије наклоност хајдука, па им је и обећавао своју услугу јатачења. То је тако бивало из страха а тај страх био је тако велики, да су такви јатаци хајдуцима били по најсигурнији. Међу тим и сами хајдуци више су желели да нађу склоништа код таквих кућа на које су већ једном настртали, а то највише с тога, што су мислили да с тиме што боље приметну траг пред очима власти. И заиста сама власт како ће да мисли да им је јатак и онај, коме су на прилику убили оца, брата или иначе ма како опљачкали. Други опет, који су од тога чисти, не смеју бела зуба да помолу бојећи се освете, премда све знаду шта се и како се ради, где хајдуци станују и ко им јатачи. На тај начин само могла су четири хајдука узаптити са неколико својих јатака читава четири среза и са народом чинити што им је воља.

„Јединство”, бр. 202.

Они су дошли до такве сигурности да су по селима ходали тако безбрижно као по својој кући, одлазили су на свадбе и селске заветине а тако исто са свим мирно и спокојно одлазили су и на славе па тамо пили и веселили се. **Такав безбрижан живот најлепше су хајдуци уживали у срезу ариљском.**

Сам хајдук Јевђовић прича о јатачењу. **Јатаци су нам правили за зиму потајнице, набављали храну, барут, одело и друге потребе, али све за наше паре,** и што год лети добијемо зими дамо за наше издржање; ретко кад да нам што претече, **јер ако хоћемо да смо сигурни код јатака морамо га добро платити,** иначе може нас врло лако на спавању убити или потајнице затворити па нас уморити, чим им само то падне на вољу. **Чим лето дође ми смо одмах у шуми и јатаци нам тамо доносе храну.** Зими обично на дану боравимо у потајници, а тамо смо били нарочно кад чујемо да има јаких чета, **а ноћу улазимо из потајнице у кућу јатачку,** ту седимо и по целу ноћ играмо се прстена са домаћинским чељадима, а више пути бива да нам дође друштво и из оближњег комшилука. Најбоље уводе били су нам ковачи и сеоске терзије; **преко њих смо сазнавали како који домаћин стоји, има ли пара и шта о хајдуцима говори,** па онда тек према тим доношењима размислимо се и решимо хоћемо ли га напасти или не. **Јатаци су дакле главни узрок свију зала, која смо починили.** Ако смо кад год наумили кога да нападнемо па нам јатаци кажу да га не дирамо, ми их увек послушамо, а, ако они за кога предложи да треба што да му узмемо,

или да му какву штету учинимо, ми то често и преко наше воље учинимо само да јатака задовољимо. Са јатацима ретко кад да смо смели у омразу доћи а понајвише са тога, што они све трагове наше знаду да нам могу лако доскочити, а при том то су већином људи и иначе одважни па је тешко напасти их и баш кад би ми наумили да им с те стране доскочимо. Од њих смо били увек зависни и није било начина како би им сигурно наудити могли кад би се неки пут на то решили.

Противу хајдука власт није могла обичним сретствима доскакати, но су обично дизане потере и то је чињено сваке године по неколико пути. Све, што је хајдука за неколико прошлих година пало, то је све пало кад су велике народне потере дизане, јер у тим приликама или потера случајно наиђе на њих или их ко подкаже. Но поред све воље народне и заузетости власти, **опет није било могуће у један пут искоренити све хајдуке**, јер они за то време потере или су прелазили у Турску или се по каквим местима крили где их нико није могао наћи. **Јевђовић о томе прича. Само смо онда највише страховали кад су дизане велике потере**, јер тада је могао нас и најбољи наш пријатељ нагнан околностима или проказати или убити. **Од селских чета и ноћних стражара нисмо никад страховали.** Често је на против бивало да су се они нас уклањали, али, ако су кад коју пушку на нас избацили, одмах су после бегали а капетану јављали као да су Бог зна какву битку са нама имали. Пандури и погранични стражари добро су нас тражили и са њима нисмо радо имали да се сукобимо, но која им је вајда што пођу да нас траже кад нама јатаци све кажу куд су и којим путем отишли, а на против њима за нас или ништа не кажу или ако што кажу то им кажу друкче но што је у ствари. И кад су главне потере дизане, нама су јатаци све казивали и ми смо се увек према томе управљали, а кад је пак сам народ са нашим јатацима противу нас устао ми смо онда и пасти морали.

Јевђовић је за време свога шестогодишег хајдуковања у разна времена имао до 20 другова, који су сви које кад попадали, док најпосле и он сам не паде у руке власти. **Овде ћемо испричати према извештају саме власти како је он ухваћен. Г. Панта Јовановић²², тадашњи писар у Ивањици, пише о томе овако.**

Начелник среза драгачевског јавља ми президијално под 23. фебр. ове године, што сам у руке добио 24. рано, да је он од неког човека сазнао, **да је хајдук Никола код некога Басаре под Јавором, и да се код тога Басаре налази у кеси прстен позлаћен, на коме је изрезано писмо „н.“** Тај му је прстен дао хајдук Никола да са њиме као знаком купи неке уцене. **Тог истог дана пошаљем ја Радула пандура са 18 грађана из Ивањице да кућу и сву околину Басаре претресу**, при свем том што је већ више и више пута та кућа као јатачка позната и зимус претресана, а тако исто **да му прегледа и кесу с новцима, па му наложим, ако прстен нађе да ми одмах јави.**

22 | Панта Јовановић био је неколико година начелник среза моравичког у Ивањици.

Радул пандур све ово изврши рано 25 истог месеца, но ништа не нађе ту до само онај прстен, који је означен, и **пошаље ми га истог дана у 4 сахата после подне**. Кад сам прстен добио дигнем се одавде са писаром г. Влајићем и два пандура **те ту вечер отидем код Басаре**. Кад тамо дођох ступим са Басаром у говор о прстену, и он ми на чисто каза, **да му је овај прстен дао неки Стеван Басара**, његов рођак из турске стране, пре десетину дана **и казао му да је хајдук Никола код њега, па му је послао тај прстен да покаже као знак некоме Ђекићу да му овај пошаље 20 дуката**. За тим **Басара узме тај прстен па са коњима отиде у Драгачево за ракију и нађе Ђекића** па покаже прстен и потражи да му новце даде. **Ђекић извади 10 дуката па му да и каже му, да ће му доцније послати 12 дук. ц.** јер тада није више новаца при себи имао. Басара узме тих 10 дуката и однесе те преда томе свом рођаку Басари и каже му, да ће и оних 12 дуката узети и донети му, а на рачун тај задржи при себи прстен. Са овим је, вели, ишао на то, **да Николу на јатаку задржи па да то мени јави**. За тим пошаље свога брата са коњем и врећама Басари у Турску под видом да жита тражи, **те да се овај те исте вечери увери је ли хајдук Никола тамо** и на ком месту управо. Ја сам тога очекивао да се из Турске врати до један сахат после пола ноћи док најпосле и **дође и каза ми, да је Никола код Басаре у Турској (односно у селу Тисовици – прим. Д. В.) остао у соби и да је са њиме до пола ноћи седио и пио ракију**.

Кад ово разумем ја одмах **наредим да ми дођу стражари са околних караула**. Чекао сам до 4 сахата после пола ноћи па се тада са оним грађанима и стражарима **дигнем у турску страну** заједно 10 до 15 минути унутра **и у саму зору опколим кућу јатака Басаре са четири стране**. Пошто ми кућу опколисмо пас опази и залаја **и у том мати јатакова изиђе а за њом и хајдук Никола**. Кад врата шкрипнуше писар г. Влајић, који је са људма најближе до куће био, викне: „потрчи на кућу” а **хајдук кад чу тај глас и виде људе побегне у кућу па се затвори и почне одмах пуцати из куће**, но ови људи дотрче и опколе кућу па повичу те и ја са једне заседе ниже куће са људма притрчим и сви се око куће заклонимо. Хајдук из куће непрестано пуцаше а ја наредим да одовуд нико не пуца но сваки себе добро да чува. **У овоме неки Кохонеља јуриши на врата**, но хајдук га дочека из пиштоља те рани у бутину, а међу тим и **стражар карауле тисовачке удари на пенхер**, но хајдук и њега дочека и обрани лако преко трбуха. Све ово догоди се док се лепо свану а дотле приспеше још неки стражари. Видећи ја да се хајдук неће да преда а ни из куће неће да изађе, **намислим да се Турцима јавим да сам ушао у земљу њихову и са људима хајдука Николу опколио**, те тако повичем одмах стражару да трчи и да Турцима на караули њиховој јави, па да ови и **пашу у Сеници извисте**. Ово сам учинио за то, да не би Турци рекли, да сам продро у земљу њихову без њихова знања, и споменем, да дођу одмах **те да кућу упалимо, јер је кућа сламом покривена била**. Хајдук кад ово чу одмах поче

преговарати о предаји и тако **кроз један сахат видећи да не може умаћи извади оружје те одбацаи и преда се**. Кад је оружије одбацивао казао је **да га поклања Радулу пандуру и братимио га да га не убије**. Пошто се хајдук овако предаде ја одмах с њиме и народом пређем на нашу страну а Турци дотле још не дођоше. **Кад дођо у Кушиће пошљем писмо паши у Сеницу о целом догађају**. Одатле се кренем за тим и **дођем у Ивањицу око 5 сахати по подне**. Народ се беше сакупио као на чудо да види хајдука. Ја одмах хајдука затворио несам, него је онако слободан био и **свет га гледао до у први сумрак** а тада га **одведем у хапс** па наредим стражу са две стране споља а унутра у ходнику хапсане **одредим четири буљубаше са границе да чувају преко ноћи**. За тим одем мало у варош те се одморим, па кроз један сахат доцније пођем кући, но у том уз пут свратим у ходник хапсански да видим шта се ради. Кад ту дођо не нађох све буљубаше **но само једног и хапсанхију**, кога упитам: ко је код хајдука Николе? а он ми одговори: да је један кривац тамо за ког је Никола молио да с њиме преноћи те да није сам, што сам му и учинио, и да је Вићентије пандур. Ја на то упитам: а шта ће тамо Вићентије, на што ми Павле одговори: **зовну га Никола да му даде каве ако има, и док он ово изговори пушка груну у хапсу код хајдука**. Ја чувши пуцањ јурнем одмах унутра не знајући шта би, али тамо свећа уташена и неки јуриши на врата.

„Јединство”, бр. 204 и 205.

Ја узмем свећу из ходника и видим да је **Никола у обе руке тешко обрањен** па ми каза: „ето господине твоје вере: ја погибох; **уби ме Вићентије бан бадава**”. Ја упитах Вићентија за што је то учинио а он ми одговори да је Никола кидисо за оружје к њему и да га је за то хтео убити. Но у целом како се види то није било тако, већ је Вићентије од јатака био подговорен да Николу убије те да их овај власти не прокаже и не ода. **Од новаца при хајдуку није ништа нађено кад је ухваћен**.

Од године 1865. па на овамо одметнуло се у хајдуке свега 42. Од ових изгинуло је које кад у том времену њих 30, на робију осуђено је 8 а четворица последња, међу којима је и Јевђовић, дата су са њим заједно суду на осуду, **и преки суд осудио их је четворицу на смртну казну, која је одмах над њима и извршена**.

Кад је Јевђовићу смртна пресуда саопштена, изгледао је, као да се чему другоме није ни надао. Пресуду је саслушао тако као да се њега није ни тицала. Он сам мислио је као да није много осуђен, само му се чинило као да је спрам других оптужених суд врло благо поступио.

Ми смо овде у што краћим цртама гледали да опишемо што из живота овог чувеног хајдука, но пре него би се растали имали би још коју да споменемо у овој ствари у опште.

Кад се хајдуковање већ у највећем ступњу развило било, и народ и влада и власти гледале су како да се томе злу доскочи. Како су коме падала средства на ум тако су и предлагана. **Неки су хтели ушораванье, неки потајне чете**,

неки опште потере, неки истребљивање јатака а неки истребљивање самих хајдука сретством уцењивања њихових глава. Сва та сретства остала су без успеха, јер несу била погођена. То се може одмах видети.

Ушоравање села ако и удара на саму природу тих места, где се оно хтело, опет не би ништа самој ствари помогло. Ко је крио хајдука у неушореном селу, тај би га крио и у ушореном, јер нигде није било прилике да ко није хтео издати хајдука за то, што није близу имао својих комшија. Па и ако сабијете у гомилу људе, не можете земљу, јер зна се да јатак хајдука увек и не крије баш у кући, но му прави потајницу на својој земљи, па сад деде ко зна где је и та потајница? Ко то може да ухвати?

Потајне чете несу такође биле од вајде. Они, који су одређени били да хајдука лове, они су са њим заједно хајдуковали. То је тако изигравало радњу саме власти, да је Јевђовић оног часа, кад ће наредба за потеру наићи, већ знао где ће потера да удари. Те су чете биле управо и шпијуни и саучесници његови, па сад шта можете са таквим четама?

И опште потере биле су без вајде. Дигне се по 5000 људи да гони хајдука, а међу њима је и онај, који је хајдуке у својој кући сакрио. Хајде сад ко може тако да га ухвати?

Као највише мислило се о томе да буду истребљени јатаци па ће нестати и хајдука. Мислило се, а многи и сад друкче не мисле, ако нестане јатака нештаће и хајдука. Истина хајдук без јатака не може да опстане, али ко ће да истреби јатаке, баш да кажемо да се то и може да учини, кад хајдук створи јатака. Требало би дакле истребити пре хајдука па да нестане јатака, који су тако исто зло; али може ли се и тако свакад успети.

Сада је ево нестало и хајдука и јатака; ама сутра нека се ко одметне у хајдуке наћиће опет јатака. То је извесно. А за што?

Неразвијеност тамошњег становништва томе је узрок. Управо нема онога, што се зове просвета. Отидите у те крајеве па ћете видети да је тамо морало онако исто бити и пре 100 година. Домаћег правога васпитања нема, но се живи још у некадашњи појмовима. Замислите ви то, кад народ тамо мисли да је крити хајдука задужбина, кад се тамо мисли да је хајдук јунак и да је понос за родбину, која га има!

Једном прича капетан како је неком страном у шуму пустио потајну чету да тражи хајдука. Кад се и сам за њом упутио, сретне мало чобанче и упита где прођоше неки оружани људи. Чобанче је мислило да су то били хајдуци што су прошли и не хте казати на коју су страну отишли. И мало чобанче већ зна како не ваља хајдука одати! Пишите сад ви законе какве хоћете, ушоравајте села, уцењујте главе, па шта све то може помоћи кад ево видите где је корен злу!? Изопачено домаће васпитање или управо савршена умна неразвијеност, која се није са свога места макла чини се човеку од пре 100 година.

У таквим приликама остаје још једино сретство, које може хајдука истребљивати и које им неће дати ни да се појаве, а то је књига.

Посланици народа у томе округу, где то зло може у скоро опет да израсте, ваља да узму ову ствар у своју озбиљну бригу, јер се њине коже тиче.

Први гост београдских казамата биће веће чудо но Јевђовић, и, ако народ оставите и даље у вери да кријући хајдука чини задужбине, ви ћете њихову несвест узети на свој врат као грех. Кад човек већ једном мора да гледа, нека отвара очи док не лупи главом.

Јевђовића је истребила пушка, и за то он тешко да буде последњи: тек кад просвета засветли у потајнице хајдучке, хајдук или неће у њих ни доћи, или, ако дође, видећете га где је. Где светли ту хајдук не долази.

Књига је код мене у тим крајевима једина снага, која може хајдуке у корену да истреби.

J. M.

На крају да напоменемо да су се власт у Србији (кнез-краљ Милан Обреновић), Министарство унутрашњих дела и други државни органи надали да је овим суђењем хајдуцима био крај, али било их је и касније. Велики процес у Окружном суду у Чачку одржан је од 1. септембра до 6. октобра 1897. Оптужени су радикалски првак Ранко Тајсић из Драгачева, хајдуци: Војко Тимотијевић, Милан Бркић, Илија Павловић и Симо Милинковић, оптужени Владимир Мирковић и Велимир Петровић, за 180 кривичних дела (15 убистава, 75 разбојништава, а 9 са убиством, 58 јатаковања и друга дела). Њих шест осуђено је на смрт, Ранко Тајсић ослобођен, а остали на временске казне – на робију са оковима.

Овај велики судски процес, поред осталих, пратио је политичар и новинар Пера Тодоровић (1852-1907), а судске извештаје објављивао је у свом дневном листу „Мале новине” од 4. септембра 1897. до 5. фебруара 1898. године, под насловом „Хајдучија”. Ове новине излазиле су у Београду. У њима је одштампано неколико фотографија хајдучких јатака. Зборник радова Народног музеја у Чачку, у бр. 33/2003, објавио је текст под насловом „Над хајдучијом”, Пера Тодоровића и Радојка Николића (стр. 45–66), који представља социолошко-психолошку анализу хајдучије из овог великог судског процеса.

The Jevdjovic Outlaws from Dubrava

At the beginning of the second half of 19th century there were many outlaws. Some of them were political ones but most of them were mere outlaws-burglars in Western Serbia. Reasons why people were becoming outlaws were different, usually it was due to economic reasons, but there were other reasons too, people who had committed a crime but also there were adventurous types.

After 1860 brothers Nikola and Blagoje Jevdjovic became outlaws as well. They were from the village Dubrava which belonged to the ex-municipality Prilike, today that village is in the municipality of Ivanjica. They had their own company, sometimes numerous, sometimes less numerous. The leader was Nikola Jevdjovic who was called by the authorities as ‘a beast in a human appearance’ as he committed many crimes and murders together with torturing victims in awful ways with his company. Their

monstrous deeds are described in this paper. The authorities were organizing chases after the outlaws, but they were guarded by their accomplices from obvious reasons, they used to get from the outlaws not only money and jewelry but a part of the taken goods as well.

The outlaw Blagoje Jevdjovic was killed by the authorities, near the cave Rasovaca where outlaws used to hide, in the village Brekovo in 1871. Later, the leader Nikola Jevdjovic was also caught and was taken to court together with some other outlaws in Uzice in 1872. Then this outlaw and burglar was sentenced to death. He was shot and buried at so called Outlaws' cemetery at Saric Osoje in Uzice.

This supplement talks about that, while the whole feuilleton about outlaws, especially Nikola Jevdjovic was published in 1872 in Belgrade newspaper 'Jedinstvo'.

Dragoljub M. VUJOVIC

Les haïdouks Jevdovic de Dubrava

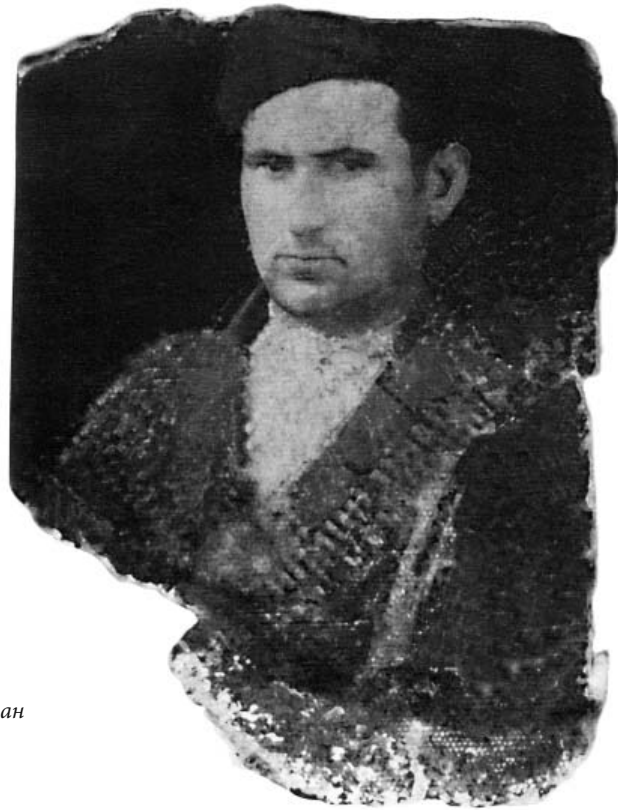
Au début de la seconde moitié du XIXème siècle en Serbie de l'ouest, le brigandage fut très répandu, partiellement politique, beaucoup plus pillard. Les causes de rébellion des gens vis-à-vis des autorités furent de caractère économique, mais également d'autre nature; entre autre, prirent le maquis les personnes qui eurent préalablement commis un certain acte punissable selon la loi, et il y eut en ces troupes des types aventuriers.

Après l'année 1860, les frères Jevdovic – Nikola et Blagoje du village de Dubrava à la mairie d'alors de Prilike menèrent une vie de haïdouks; ce village est aujourd'hui partie intégrante de la mairie d'Ivanjica. Ils possédèrent leur propre compagnie, parfois moins et quelquefois plus nombreuse. Le chef de ces haïdouks fut Nikola Jevdovic, que les autorités proclamèrent de „fauve sous forme humaine”, puisqu'il commit avec sa troupe de nombreux brigandages et meurtres, usant de torture atroce envers ses victimes. Leurs mauvaises actions les plus violentes sont décrites dans cet écrit. Les autorités organisèrent des poursuites aux haïdouks, mais ceux-ci furent, pour des raisons évidentes, gardés par des complices – qui reçurent de la part des haïdouks une partie du butin, et non seulement des ressources et des bijoux.

La poursuite, qui fut organisée par les autorités près de la grotte de Rasovaca (dans laquelle se cachèrent les haïdouks), dans le village de Brekova, canton d'Arilje, en 1871, tua le haïdouk Blagoje Jevdovic. Plus tard fut également attrapé le chef de ces haïdouks Nikola Jevdovic, à qui on jugea, ainsi qu'à certains autres haïdouks et leurs complices, en 1872 à Uzice. Alors, ce haïdouk-brigand fut condamné à mort. Il fut fusillé et enterré au soi-disant Cimetière des haïdouks, sur les ubacs de Saric à Uzice.

Sur ce fait s'entretient ce supplément, en plus duquel, un feuilleton sur les haïdouks fut imprimé en totalité, en particulier sur Nikola Jevdovic, qui fut publié en 1872 dans le quotidien de Belgrade „Jedinstvo”.

Dragoljub M. VUJOVIC

*Сл. 1 Никола Јована Јевђовић
(рођен у Дубрави око 1832, стрељан
1872. у Ужицу)*

*Сл. 2 Кућа у Дубрави, заселак Ђурићи, у којој данас живе
даљи потомци Николе и Благоја Јевђовића (снимио аутор текста 22. априла 2000)*